

Recenzie

HABAJ, Michal (ed.). *DAV. Próza slovenskej ľavicovej avantgardy.*

Bratislava: OZ Kapitalks, 2023. ISBN

978-80-974085-5-8.

Pri zbežnom pohľade na výskum Michala Habaja v oblasti medzivojnovnej prózy by sa azda dalo očakávať rozširujúce nadviazanie na vlastnú koncepciu „druhej moderny“, ktoré by sa od viac či menej modelových príkladov (prezentovaných v zostavenej antológii *Druhá moderna* z roku 2018) posunulo k identifikácii potenciálnych hraníc – či už v skúmaných dvadsiatich rokoch alebo v neskorších decéniách. M. Habaj sa však rozhodol ísť inou cestou – sústrediac sa na tvorbu vychádzajúcu z dobovo aktuálnejších avantgardných vplyvov. Nová antológia *DAV. Próza slovenskej ľavicovej avantgardy*, ktorú zostavil, je tak pokračovaním v inom, azda aj ambicióznejšom zmysle. Práve avantgardné prúdy totiž v danom rozbúrenom poprevratovom (či porozvratovom) období tvorili zaujímavu komplementárnu protiváhu literárnej moderne, pričom vedno išlo o dve základné ruptúrne siločiarly slovenskej prózy (nielen) dvadsiatich rokov.

M. Habaj tak v prvom rade pokračuje v hľadaní a nachádzaní pevných poetologických východísk. V prípade jeho najnovšej antológie je jedným z hlavných prínosov jasnejšie, názornejšie vyčlenenie zvyčajne pomerne rozmarne uplatňovaného pojmu expresionizmu. Viaceré sprístupnené prózy sa v tomto zmysle takpovediac núkajú na spätnú konfrontáciu s „expressionistickými“ prózami Gejzu Vámoša, respektíve Mila Urbana či Jozefa Cígera Hronského. Podobný potenciál nástroja pre literárnohistorickú precíziáciu v sebe majú aj početné poetistické prózy. Zároveň názorne potvrdzujú, že by sa tento

pojmem mal v zmienkach o danom literárnom období vyskytovať – naopak – častejšie.

Nič z povedaného by sa, pravda, nemohlo uskutočniť bez výraznej literárnovednej erudície zostavovateľa. Tá je aj v antológii oči vidne podložená poctivým, precíznym výskumom relevantnej sekundárnej literatúry, ktorú plasticky dopĺňajú dobové literárne časopisy a korešpondencia. Podobne ako v predchádzajúcej antológii nechýbajú krátke, ale hlbavé interpretačné vstupy k jednotlivým prózám, portréty autorov, kvalitné vysvetlivky pojmov či pomerne rozsiahla obrazová príloha. A podobne sa žiada vyzdvihnúť aj jazykovú stránku, keďže vzhladom na sprístupňovaný materiál ani pri nej určite nešlo o jednoduchú prácu (tentoraz ju mala spoločne so zostavovateľom na starosti Jana Piroščáková). Kvalitnú prácu s obsahom navyše viac než rovnocenne dopĺňa výnimočne silná grafická zložka v podaní Matúša Hnáta – príťažlivo, vkusne a s hlbokým pochopením využívajúca prvky avantgardného umenia.

Čo však (súčasný) čitateľ objaví pri pohľade na samotné prózy deviatich davistov? Už obsah napríklad prináša potvrdenie veľkej dynamiky daného obdobia – veď Jarko Elen a Ján Rob Poničan sa dostali (pravda, s inými textami) aj do predchádzajúcej Habajovej antológie. Taktiež ale prezradí aj dynamickosť/komplikovanosť v rámci danej generácie. Ako v podstate jediný sústredný prozaik sa z nej totiž vyprofiloval len Peter Jilemnický – čoho potvrdením je to, že jeho literárne texty zaberajú takmer tretinu vyčleneného priestoru. To, pravda, neznamená, že by ostatné dve tretiny boli celkom v Jilemnického tieni. Sto strán, venovaných jeho próze, totiž síce ukazuje vcelku väčší, respektíve vybrúsenejší cit pre kompozíciu a mieru (aj prostredníctvom nepoužitých častí románu *Víťazný pád*

– t. j. tým, že naozaj neboli použité), než pri ostatných autoroch, zároveň ale aj početné momenty (vedomého) okatého miereňa na širšie čitateľské publikum. Na druhej strane zaujmú nekompromisné poviedky Daňa Okáliho a najmä Joža Zindru – viacerým z nich by svedčalo viditeľnejšie miesto v obraze slovenskej medzivojnovnej literatúry (najmä s ohľadom na už spomínaný expresionistický kontext). Pozoruhodným objavom sú aj dve prózy Laca Novomeského – aj keď skôr v tom zmysle, že názorne ukazujú, ako mu táto literárna forma, napriek aj v nej prejavnenému talentu, nesvedčala. Lahko však môžu poslúžiť na dokreslenie rámcov jeho umelecky podstatne vydarenejšej debutovej básnickej zbierky.

Okrem viac či menej manifestovaného príklonu k avantgardám sú vybrané prózy smerom k literárnej histórii i k dnešku zaisťte zaujímavé, ba neraz aj sugestívne naliehavé svojou orientáciou na smútok „neznámy šťastným ľuďom“ (Sirácky, s. 58), respektíve na smútok spoločensky i sociálne periférneho človeka, ktorý „niekedy zomrie skôr, ako si ľudia myslia“ (Zindr, s. 231), pričom onou smrťou je fatálna prehra v súboji „divokých snov a fádneho života“ (Sirácky, s. 68). Rozhodne pozoruhodná, ba príležitostne pôsobivá je aj radikálna nekonformnosť, nesúca sa celou antológiou. A aj keď bola pre všetkých zúčastnených autorov literatúra – pochopiteľne – nesmierne vážnou vecou v osudovom sociálnom zápase, predsa dá táto kombinácia vyniknúť obmedzene sa vyskytujúceho pichľavému, provokujúceho humoru: „Nohy mal po dlhom chodení ťažšie a nemotornejšie než štátny aparát demokratickej republiky. Vliekol sa s nimi po neznámych a beznádejných uliciach, kde to zapáchalo hnijúcimi rybami a kresťanským milosrdenstvom“ (Okáli, s. 108).

Aj keď to ale vzhľadom na zámer antológie azda nie je celkom namieste, predsa len je – zvlášť v spojení s príznačným dizajnom

– vhodné spomenúť, že čitateľsky predsa len nejde o práve najvďačnejší titul. Do veľkej miery je tento moment spojený s jej základnou devízou – totiž s tým, že ide o publikáciu založenú na princípe modelovosti. Zrejma prísnosť rámcov výberu v kontexte tvorby, ktorá je sama osebe viac či menej spätá s programovými (a teda aj modelovými) rámcami, potom takpovediac prirodzene smeruje k ešte väčšiemu literárnemu stereotypu, než ako tomu bolo v predchádzajúcej Habajovej antológii. O to viac, že na rozdiel od sympaticky skeptickej literárnej moderny (opomenúc napríklad Tida J. Gašpara) je tvorba davistov postavená na pevnej istote „ako to celé vlastne je“ a čo s tým treba urobiť. Doslovnosť a okatosť pri zdôrazňovaní priam geneticky daného (J. R. Poničan), nezmieriteľného napätia medzi chudobou a „boháčmi“, starým a novým svetom, respektíve prirodzenosťou a sebeckým vykorisťovaním pomerne rýchlo nadobúdajú čitateľsky útrpný efekt. Ako inak, keď aj „poslovnia ozvien“ (Tomášik-Dumín, s. 44), teda postavy slúžiace na obžalobu sveta zvyčajne – napriek zdôrazňovaniu ich ľudských túžob – zostávajú v ponímaní ľavicových autorov len „výbornými bezvýraznými exemplármi“ (Okáli, s. 104) na čisto utilitárne použitie.

I keď sa pri každom autorovi (snáď okrem J. Elena a J. R. Poničana) nájde pár próz, ktoré sú popri literárnovednej pozoruhodnosti príznačlivé aj čitateľsky, aj vzhľadom na kombináciu nízkeho veku, výrazného nadšenia a viac či menej obmedzeného prehľadu (resp. nadhľadu), celková umelecká kvalita je (očakávane) kolísavá. Grafické prvky avantgardy sú zvyčajne využívané pomerne neinvenčne, epická uvoľnenosť často vedie k samoúčelnému chaosu (napr. niektoré „nálady a reflexie“ Eda Urxa). Lyrická zložka má neraz pachúť bezduchého ornamentalizmu, v ktorom zvlášť „vynikajú“ ťažkotonážne snahy autorov zachytiť/evokovať intímnu emocionalitu:

„Odvráť zrak svoj, utri oči tvoje, plné slz, stíš tlkot srdca tvojho a obzri si kraj tento, kde sme vkročili“ (Sirácky, s. 55). Pravda, u viacerých „neznámych“ autorov (okrem D. Okáliho a J. Zindru tu hodno spomenúť aj J. Tomášika-Dumína, A. Siráckeho, resp. E. Urxa) je predsa len možné identifikovať náznaky zlepšovania, prezrádzajúce v tejto (v podstate juvenilnej) tvorbe prítomnosť talentu. Škoda, že okolnosti rôzneho charakteru zabránili jeho plnému rozvinutiu.

Tieto konštatovania však nijako nemôžu znižovať hodnotu antológie ako celku. Naopak, zaiste ide o jeden z najvýraznejších i najdôležitejších edičných počínov na poli slovenskej literatúry prinajmenšom v ostatných desaťročiach. Ťažko sa tiež možno priediť so záverečnou okrídlenou formulkou o tom, že sprístupnené prózy „majú stále viac čo povedať i dnes“ (Habaj, s. 452) – aj keď výskyt podobných formuliek zvyčajne indikuje opak. Predsa by sa však zo strany redaktora žiadal kritickejší odstup – a to nielen v zmysle umeleckej hodnoty, ale aj ich ideového (ideologického) obsahu. Najmä, keď našej ťažko skúšanej súčasnosti „hovoria“ o príkladnom sovietskom Rusku, ale občasne aj o všemocných „židovských agentoch“ (Elen, s. 188), respektíve o imperializme a kapitalizme ako o „otcovi“ a „matke“ prvej svetovej vojny (Elen, s. 198). Viem, v zmysle zásad literárnej vedy trochu nekorektná požiadavka, navyše dvojsečná. Keďže však hovoríme o prózach, ktoré zväčša ani nechceli byť „len“ literatúrou, azda je namieste.

Matej Masaryk

JANECOVÁ, Tamara. *Proti wetrysku. O prózach M. Kopcsaya.*

Bratislava: Literárne informačné centrum, 2022. ISBN 978-80-8119-144-2.

Monografia *Proti wetrysku* s podtitulom *O prózach M. Kopcsaya* (2022) je knižným debutom literárnej vedkyne Tamary Janecovej.

Zároveň ide o prvú takúto reflexiu diela Máriusa Kopcsaya, ktoré predstavuje stabilnú súčasť slovenskej prózy posledných desaťročí. Publikácia vyšla v edícii Hľadanie súčasnosti a svojim prepracovaným vizuálnym stvárnením už na prvý pohľad korešponduje s monografiou Petra Darovca *On, Pišťanek* (2020).

Z hľadiska obsahovej stránky je koncepcia publikácie premyslená. Možno sledovať jej dva základné rozmery. Na jednej strane sa pozornosť venuje analyticko-interpretácnému približovaniu Kopcsayovej poetiky, na druhej strane sa charakterizuje fungovanie autorovho diela v rámci literárneho života. Práve týmto druhým rozmerom sa jeho pomerne rozsiahla tvorba vhodne kontextualizuje. Organickú súčasť monografie tvorí rozhovor s M. Kopcsayom, ďalej kalendárium jeho života a diela, prezentácia niekoľkých literárnokritických ohlasov či súpis personálnej bibliografie. Celkovú atmosféru z čítania dotvárajú ilustrácie Ivany Šátokovej, ktoré podčiarkujú kľúčové myšlienky knihy. O prepojenosti jednotlivých zložiek svedčí aj samotný názov *Proti wetrysku*, v ktorom možno čítať alúziu na román *Domov* (2005). Takáto koncepcia publikácie vytvára plastickejší obraz Kopcsayovho diela.

Interpretačná časť monografie pozostáva z troch kapitol, ktoré nie sú od seba izolované, ale navzájom sa dopĺňajú a spoluvytvárajú ucelenejšiu analýzu autorovej poetiky. Autorka sa pri analýze textov zameriava na tri kľúčové tematické okruhy: priestor, telesnosť a myseľ. Kopcsayovo narábanie s týmito kategóriami skúma na základe rozboru viacerých jeho poviedok, noviel a románov, pričom dôležitou súčasťou jej prístupu je komparačný aspekt. Svoju pozornosť neobracia iba na Kopcsayove texty, ale poukazuje aj na mnohé paralely s dielami iných domácich a zahraničných autorov (Janko Jesenský, Franz Kafka, Martin Kukučín, Stanislav Rakús, Rudolf Sloboda a i.). Napriek pomerne